

МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLAGA HUQUQIY TARBIYA BERISH

O'ralova Mashhura

Guliston davlat pedagogika instituti
Maktabgacha ta'lim kafedrası talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda huquqiy tarbiya va huquqiy madaniyat asoslarini shakllantirishning nazariy hamda amaliy jihatlari tadqiq etilgan. Muallif tomonidan huquqiy onglilik tushunchasining evolyutsion rivojlanishi, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va "Bola huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyaning ta'lim jarayonidagi o'rni tahlil qilinadi. Maqolada turli yosh guruhlaridagi (3-5 yosh) bolalarga vatanparvarlik, milliy g'urur va huquqiy normalarga nisbatan hurmat hissini uyg'otishning metodik usullari yoritib berilgan. Xulosa qismida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida huquqiy tarbiyaning samaradorligini oshirish bo'yicha pedagogik tavsiyalar ilgari surilgan.

Аннотация

В данной статье исследуются теоретические и практические аспекты формирования основ правового воспитания и правовой культуры у детей дошкольного возраста. Автор анализирует эволюцию понятия правосознания, роль Конституции Республики Узбекистан и Конвенции о правах ребенка в образовательном процессе. В статье освещены методические приемы формирования у детей разных возрастных групп (3-5 лет) чувства патриотизма, национальной гордости и уважения к правовым нормам. В заключении выдвинуты педагогические рекомендации по повышению эффективности правового воспитания в дошкольных образовательных организациях.

Annotation

This article examines the theoretical and practical aspects of forming the foundations of legal education and legal culture in preschool children. The author analyzes the evolution of the concept of legal consciousness, the role of the Constitution of the Republic of Uzbekistan and the Convention on the Rights of the Child in the educational process. The article highlights methodological techniques for fostering a sense of patriotism, national pride, and respect for legal norms in children of different age groups (3-5 years). In conclusion, pedagogical recommendations are proposed to increase the effectiveness of legal education in preschool educational organizations.

Kalit soʻzlar: huquqiy tarbiya, huquqiy ong, Konstitutsiya, maktabgacha taʼlim, shaxs kamoloti, Bola huquqlari konvensiyasi, pedagogik taʼsir, milliy qadriyatlar.

Bugungi kunda mamlakatimizda ijtimoiy adolat tamoyillarini qaror toptirish hamda inson huquq va erkinliklarini kafolatlash davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishiga aylandi. Zero, har qanday taraqqiyparvar davlat oʻz fuqarolarining nafaqat intellektual salohiyatli, balki yuksak huquqiy tafakkur va axloqiy fazilatlarga ega boʻlishidan manfaatdordir. Shu bois, yosh avlod ongida huquqiy madaniyatni shakllantirish va ularning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Huquqiy tarbiya — bu umumiy tarbiya tizimining oʻzak qismi boʻlib, fuqarolarda huquqiy bilimlar majmuasini tizimli rivojlantirishga yoʻnaltirilgan uzluksiz jarayondir. Ushbu jarayonning samaradorligi jamiyatda qonun ustuvorligini taʼminlash, huquqiy meʼyorlarga nisbatan hurmat hissini uygʻotish hamda huquqbuzarliklarning oldini olishda poydevor vazifasini oʻtaydi.

Huquq tushunchasining mazmun-mohiyati

Huquqiy tarbiya jarayonini tadqiq etishdan avval, uning asosi boʻlgan "huquq" fenomeniga toʻxtalib oʻtish joiz. Huquq — shunchaki qonunlar toʻplami emas, balki jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni muvozanatga soluvchi, tartib va barqarorlikni

ta'minlovchi fundamental mexanizmdir. Uni keng ma'noda shaxsning xulq-atvori, an'analar va axloqiy me'yorlar uyg'unligidagi ijtimoiy erkinliklari sifatida talqin etish mumkin. Shu bilan birga, yuridik nuqtayi nazardan huquq — davlat tomonidan kafolatlangan, umummajburiy xarakterga ega bo'lgan xatti-harakatlar qoidalari tizimidir.

Huquqiy normalarning evolyutsion rivojlanishi

Tarixiy taraqqiyotga nazar tashlasak, insoniyat paydo bo'lgan ilk davrlardan o'zaro munosabatlarni tartibga soluvchi ibtidoiy qoidalar mavjud bo'lgan. Davlatchilik shakllanishiga qadar bu vazifani urf-odatlar, diniy aqidalar va an'analar bajargan. Jamiyat murakkablashgani sari, ushbu tartiblar rasmiy shaklga kirib, huquqiy me'yorlar maqomini oldi. Bugungi kunda huquq nafaqat shaxs erkinligini himoya qiladi, balki millatlarning o'z taqdirini belgilashi kabi global prinsiplarni ham o'z ichiga qamrab oladi.

Huquqiy tarbiya — pedagogik ta'sir vositasi sifatida

Huquqiy tarbiya — bu shaxsning ongi va ruhiyatiga maqsadli ravishda pedagogik ta'sir ko'rsatish orqali unda huquqiy savodxonlikni shakllantirish jarayonidir. Bu borada pedagogning vazifasi faqatgina qonun moddalarini o'rgatish bilan cheklanib qolmay, balki tarbiyalanuvchida:

- Huquqiy normalarga nisbatan ichki ehtiyoj va hurmatni uyg'otish;
- Qonun hujjatlariga ongli ravishda rioya qilish ko'nikmasini shakllantirish;
- Huquqiy madaniyatni kundalik hayot tarziga aylantirishdan iborat.

Maktabgacha ta'limda huquqiy tarbiyaning o'rni

Mazkur jarayonning poydevori aynan maktabgacha yoshdagi davrdan qo'yilishi strategik ahamiyatga ega. Ushbu bosqichda huquqiy tarbiya ikki yo'nalishda: ta'limiy (bilim berish) va tarbiyaviy (shaxsiy sifatlarni o'stirish) jihatdan olib boriladi. Bolaning ilk ijtimoiy tajribasi uning kelajakda qonunlarga itoatkor va o'z huquqlarini anglaydigan fuqaro bo'lib yetishishini belgilab beradi.

Huquqiy ta'lim berish vazifalari:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarga O'zbekiston Respubli-

kasi Konstitutsiyasini o'rgatish jarayonida ularda huquqiy - ongni shakllantirish;

2. Huquq me'yorlarga hurmat ruhida tarbiyalash orqali bolalarda mustagil, erkin fikrlash, ijodiy ishlarga intilish his-tuyg'usini uyg'otish;
3. Tevarak-atrofdagi bo'ladigan ijobiy va salbiy holatlarga nisbatan huquq normalari asosida o'z fikr-mulohazalarini bildirishga o'rgatish.

Huquqiy tarbiya berish vazifalari:

1. Ona Vatanni sevish, uni e'zozlash tuyg'usini singdirish;
2. Konstitutsiya va qonunlarga yuksak hurmat darajasini o'stirish.
3. Huquqiy me'yorlarga rioya qilishga odatlantirish.
4. Davlat, ota-onalar oldidagi burch va majburiyatlarini bajarish yo'llarini ko'rsatish.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda konstitutsiyaviy tushunchalarni shakllantirish

Mustaqil taraqqiyotimizning huquqiy poydevori bo'lgan Asosiy Qonunimiz — jamiyat va davlat qurilishining fundamental asosi hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga Konstitutsiya mazmunini sodda va tushunarli tarzda yetkazishdan ko'zlangan asosiy maqsad — ularda davlat ramzlari, xalq irodasi, milliy qadriyatlar hamda fuqarolik burchlariga nisbatan ilk ijobiy munosabatni uyg'otishdir. Bu jarayonda bolalarga inson qadri, daxlsizlik huquqi, ta'lim olish va davlat muhofazasida bo'lish kabi tushunchalar pedagogik mahorat bilan singdiriladi.

Yosh guruhlari kesimida huquqiy tarbiyaning bosqichlari:

1. O'rta guruh (3-4 yosh): Vatan haqida ilk tasavvurlar

Ushbu bosqichda huquqiy tarbiyaning poydevori qo'yiladi. Mashg'ulotlar davomida bolalarda:

- O'zi tug'ilib o'sgan joy, mahalla va ko'chasiga nisbatan muhabbat uyg'otish;

- O‘zbekiston — barcha fuqarolar uchun yagona Vatan ekanligi haqida ilk tasavvurlarni shakllantirish;

- Atrofdagi me‘moriy obidalar va chiroyli qurilishlarga nisbatan qiziqish hamda hurmat hissini shakllantirishga e‘tibor qaratiladi.

2. Katta guruh (4-5 yosh): Davlatchilik va milliy g‘urur

Mazkur yoshdagi bolalarning huquqiy bilimlari sezilarli darajada kengaytiriladi.

Pedagogik jarayon quyidagi vazifalarni qamrab oladi:

- Davlat ramzlari: Bayroq, Gerb va Madhiya haqidagi tushunchalarni mustahkamlash, Madhiyani jo‘r bo‘lib kuylash ko‘nikmasini rivojlantirish.

- Tarixiy xotira: Toshkent, Samarqand, Buxoro kabi qadimiy shaharlarimiz va "Buyuk Ipak yo‘li" haqida elementar ma‘lumotlar berish orqali milliy iftixor tuyg‘usini o‘stirish.

- Siyosiy-huquqiy asoslar: Mamlakatimizning poytaxti Toshkent shahri ekanligi va davlatimiz Prezident tomonidan boshqarilishi haqidagi tushunchalarni tizimlashtirish.

Xalqaro huquqiy normalar va milliy tarbiya uyg‘unligi

Maktabgacha ta‘lim muassasalarida “Bola huquqlari to‘g‘risida”gi Konvensiya tamoyillarini o‘quv-tarbiya jarayoniga tatbiq etish alohida ahamiyat kasb etadi. Zero, davlatimiz o‘z farzandlarining nafaqat bilimli, balki jamiyat taraqqiyoti uchun mas‘uliyatni his etuvchi, komil insonlar bo‘lib yetishishini strategik maqsad deb biladi.

Shaxs sifatida o‘zligini anglash, axloqiy me‘yorlarga amal qilish hamda o‘z huquq va majburiyatlari o‘rtasidagi muvozanatni tushunish ko‘nikmalari aynan murg‘aklik davridan shakllana boshlaydi. Bu bosqichda tarbiyachilar zimmasiga quyidagi muhim vazifalar yuklanadi:

- O‘zaro hurmat muhiti: Bolalarda nafaqat o‘z qadr-qimmatini anglash, balki tengdoshlari va kattalar huquqlarini ham e‘zozlash tuyg‘usini shakllantirish;

- Milliy g‘urur va qadriyatlar: O‘z madaniy an‘analariga nisbatan hurmat va qiziqishni uyg‘otish orqali vatanparvarlik ruhini qaror toptirish;

- Huquqiy onglilik: O‘z xatti-harakatlariga huquqiy va axloqiy nuqtayi nazardan xolis baho bera olish qobiliyatini rivojlantirish.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlab qo‘yilgan qonun ustuvorligi prinsipi yosh avlodni huquqiy demokratik davlat barpo etish ruhida tarbiyalashning bosh mezoni hisoblanadi. Shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarining mutanosibligi haqidagi ilk tushunchalar bolaning ijtimoiy dunyoqarashini kengaytirib, uni kelajakda mamlakat hayotida faol ishtirok etuvchi yetuk fuqaro darajasiga ko‘taradi.

Xulosa o‘rnida ta’kidlash lozimki, maktabgacha yoshdagi bolalarga huquqiy tarbiya berish — bu shunchaki qonun-qoidalar majmuasini o‘rgatish emas, balki kelajakdagi erkin fuqarolik jamiyatining ma’naviy va huquqiy poydevorini qo‘yishdir.

Tadqiqotimiz davomida ko‘rib chiqilgan masalalar asosida quyidagi yakuniy xulosalarga kelish mumkin:

1. Tizimlilik va uzviylik: Huquqiy tarbiya bolaning yosh xususiyatlariga mos ravishda, oddiydan murakkabga qarab (mahalladan — Vatanga, odobdan — Konstitutsiyaga) bosqichma-bosqich olib borilishi uning samaradorligini ta’minlaydi.

2. Pedagogik mahorat: Tarbiyachining asosiy vazifasi quruq ma’lumot berish emas, balki bolada huquqiy normalarga nisbatan ichki hurmat va ehtiyojni shakllantirishdan iboratdir.

3. Milliy va umumbashariy qadriyatlar uyg‘unligi: O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda "Bola huquqlari to‘g‘risida"gi Konvensiyaning o‘zaro mutanosiblikda o‘rgatilishi bolada ham milliy g‘urur, ham xalqaro huquqiy madaniyat elementlarini shakllantiradi.

4. Ijtimoiy natija: Erta yoshdan boshlangan huquqiy savodxonlik kelajakda jamiyatda huquqbuzarliklarning oldini olish, inson qadrini ulug‘lash va davlat boshqaruvida faol ishtirok etuvchi komil shaxsni kamolga yetkazishning eng ishonchli garovidir.

Zero, bugun murg'ak qalbga ekilgan adolat, mas'uliyat va huquqiy hurmat urug'lari ertaga mamlakatimizning barqaror taraqqiyoti va demokratik tamoyillarning mustahkamlanishi bo'lib hosil beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maktabgacha pedagogika.i:O'quv qo'llanma/
SH.K.Xujamberdiyeva , Z.T.Qoraboyeva .Darslik – T.,-
“O'ZKITOBSAVDONASHRIYOTI” NMU 2023 557 bet.
2. N.M.Kayumova Maktabgacha ta'lim-tarbiya pedagogikasi.o'quv
qo'llanma – Toshkent : “METHODIST NASHRIYOTI” , 2024.-306 bet.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Maktabgacha
ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida”gi 802-sonli
Qarori. 2020 yil 22 dekabr.
4. "Umumiy tipdagi davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim
tashkilotlari to'g'risida”gi NIZOM. Vazirlar Mahkamasining 2019 yil
13 maydagi 391-sonli garoriga 1-ILOVA.
5. www.gov.uz
- 6.